

LEGER EN BEDRIJFSLEVEN IN DE ZEVENTIENDE EEUW

Ton Kappelhof

Soldaat zijn en handel drijven lijken op het eerste gezicht weinig met elkaar te maken te hebben. Dat dit niet altijd zo hoeft te zijn, is te zien in Afrika. Daar heffen soldaten vaak tol van passerende vrachtrijders. Volgens de wet mag het niet, maar wie taalt daarnaar in het oerwoud?

Het leger van de Republiek stond in de zeventiende eeuw goed aangeschreven. In vergelijking met andere staande legers werd het goed bevoorrad en de discipline was goed. Muiterijen komen we in het Staatse leger zelden tegen. Pas in 1787 deed zich in 's-Hertogenbosch een muiterij voor, maar toen liep de Republiek op haar einde.

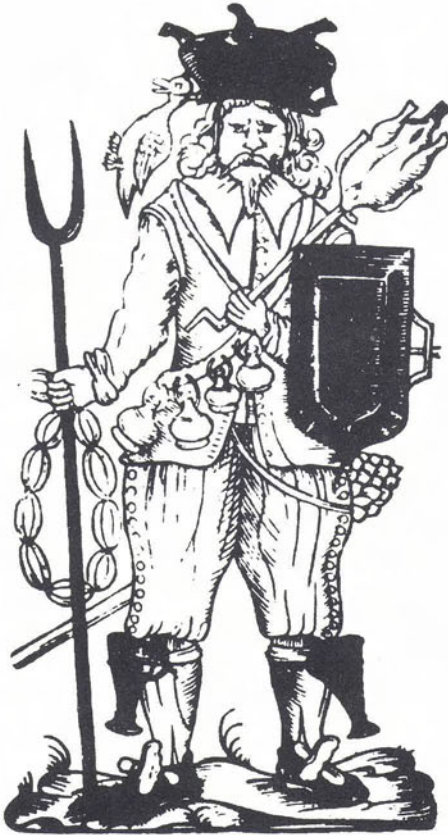
De wedde van de gewone soldaten was echter buitengewoon laag. Zeker in vredetijd als er niets bij te verdienen viel in de vorm van een beetje plunderen of teren op de boer zijn kosten, dan kon Jan Soldaat amper rondkomen. De militairen dreven dus handel of klusten bij. We horen van ruiters die in paarden handelden en van infanteristen die zich in hun vrije tijd bezig hielden met het maken en herstellen van schoenen. De marges waren echter smal. In 's-Hertogenbosch vielen veel beroepen namelijk onder het gildesysteem. Wie bakker of slager wilde worden, moest eerst lid worden van het gilde. Je kon alleen maar lid worden als je poorter was en dat waren de soldaten meestal niet. De sociale controle was ook zo groot dat een bijklussende militair al gauw tegen de lamp liep. Deken en gezworenen van het gilde togen daarop naar het stadhuis om luidkeels te gaan klagen.

Vrachtrijders in de knel

Een andere vorm van samenwerking ging veel verder. Onlangs kwam ik daarvan sporen tegen in de Bredase notariële archieven. Wat was er aan de hand?

Op 12 april 1647 vervoegden twee heren zich bij notaris Beeris: het waren burgemeester Peter van Bernagie en Aart Snoek, van beroep voerman.¹ Aart legt een verklaring af die door de notaris in zijn protocol wordt opgeschreven. Hij doet dit op verzoek van Bernagie, wiens taak het is de economische belangen van de stad in het oog te houden. Na afloop wordt er een pintje gevat.

Aart rijdt nu al zes maanden wekelijks op de stad Breda om koren te brengen dat bestemd is voor het garnizoen. Laatst hoorde hij bij het uitrijden uit de stad dat enige soldaten van het garnizoen van 's-Hertogenbosch op de baan zouden zijn. Daar was Aart zeer beducht voor. Deze soldaten waren namelijk nog strenger dan die van de Spaanse koning. Een paar voorvallen toont dit aan. Kerstmis 1646 was hij, samen met 2 andere voerlieden, op de weg een troep Bossche soldaten tegengekomen. De leider was ene Jan van Meerhout, 25 jaar oud. Op zijn kar lagen 2 potten brandewijn (= ca. 1 liter) en 4 potten raapolie. Hoewel hij netjes de douanerechten had betaald, werd hij gedwongen Van Meerhout fl. 36 af te dragen. Aart kreeg ook te horen dat hij het niet meer in zijn hoofd moest halen om over Breda te rijden. Er werd duidelijke taal gesproken: U zult wel merken wat er gebeurt als u

Een soldaat had 'altijd honger': karikatuur van een soldaat wiens uitrusting uit etenswaar bestaat.

niet over 's-Hertogenbosch wilt rijden. Als u uit 's-Hertogenbosch gekomen was, dan zouden wij uw lading niet eens onderzoeken (het z.g. visiteren; normaal gesproken alleen de bevoegdheid van een douanebeambte). Een paar weken later was het weer raak. Komende uit Breda was Aart op weg met een lading tarwe en verder voor zijn eigen gerief 2 potten brandewijn, 50 haringen en 11 pond stokvis. Drank en vis waren voor de voerman om te eten. Ongeveer een uur gaans van de stad kwam hij weer een groep soldaten uit 's-Hertogenbosch tegen. De kar werd aangehouden, paard

en kar werden tot oorlogsbuit verklaard en alles ging naar 's-Hertogenbosch toe. Daar werd Aart opgesloten in de militaire gevangenis. Daags daarop kon hij 'accorderen', dat wilde zeggen zich vrijkopen. De losprijs bedroeg de lieve som van fl. 60 en er waren ook nog administratiekosten ten bedrage van fl. 16. De auditeur (de aanklager van de krijgsraad) zei tegen hem "Soo sal men se hebben die op Breda rijden, ick sal wel maecken dat sy hier tot sHertogenbosch sullen comen." Duidelijke taal. Weliswaar was het in 1647 nog steeds oorlog, maar iedereen zat te wachten op de sluiting van de vrede. Het leger trok 's zomers niet meer te velde; de veldheer zelf, prins Frederik Hendrik was dement en stervende.

Een paar jaar later, in 1653, deed zich weer zo'n incident voor.² Dat was kras want het was toen, althans te land, volop vrede. Twee voerlieden uit Baarle Nassau/Hertog werden op een uur gaans van Turnhout aangehouden door vijf ruiters van het Bossche garnizoen. Dat gebeurde nota bene op Spaans grondgebied. De voerlieden kwamen vermoedelijk uit Luik, en waren op weg naar Breda. Een kar geladen met wollen lakens, waarschijnlijk uit Verviers (prov. Luik, België) werd 'aangeslagen' onder het mom dat deze kar geen paspoort had. Het paard werd uitgespannen en de ruiters namen het mee. Dat ging met duwen en trekken gepaard. De voerlieden werden bedreigd en bleven zonder vervoer op de heide achter.

Samenwerking tussen militairen en kooplieden

Militairen van het Bossche garnizoen spanden zich dus in om het vrachtvervoer van Luik op Holland over 's-Hertogenbosch te laten lopen. In principe hadden de vrachtrijders, die meestal uit Kempenland kwamen, de keus uit Nijmegen, 's-Hertogenbosch en Breda. De afstanden ontliepen elkaar niet veel en de wegen

waren overal even slecht. De soldaten, die in vreedstijd toch niet veel te doen hadden, konden heel goed worden ingezet om de vrachtrijders te pressen om voor 's-Hertogenbosch te kiezen. Ik vermoed dat zij dat niet gratis deden. Voor wat hoorde wat, nietwaar, ook in de zeventiende eeuw. Niet uitgesloten is dat in de Bossche notariële protocollen zich akten bevinden waarin voerlieden klagen over soldaten van het Bredase garnizoen die hen wilden dwingen over die stad te rijden.

Wat we tenslotte uit deze akten ook nog te weten komen is dat de voerlieden uit veiligheidsoverwegingen in groepen reden en dat zij als proviand vis en brandewijn bij zich hadden. ■

Transportwagens uit de zeventiende eeuw.

Noten

1. Gemeentearchief Breda, Fonds Notariële Archieven, notaris Beeris, inv. nr. N 132, d.d. 12 april 1647.
2. Als noot 1, notaris Beeris, inv. nr. 133, d.d. 30 januari 1653.